

KUĆNA PROMIŠLJANJA: DUŠAN JANJIĆ

Sve bilo je iluzija

Sa Dušanom Janjićem o mladoj hrvatskoj demokratiji, o novcu i krdu, o čovjeku i bijedniku, o vojsci i državi, o Jugoslaviji i šta će biti s nama

Dušan Janjić, (rođen 28. marta 1950. godine) naučni je saradnik na Institutu za društvene odnose u Beogradu. U posljednjih desetak godina bavio se pitanjem nacije i nacionalizma, a u slobodno vrijeme kućnim promišljanjima o sudbini socijalističke Jugoslavije. Kao rezultat i jednog i drugog objavio je knjige »Otvoreno pitanje nacije« (1980. god.), »Rečnik nacionaliste« (1981-1983. god.) »Država i nacija« (1986. god.)

Uskoro bi trebalo da se pojavi njegova nova knjiga pod naslovom »Reforma ili šovinizam«. Autonomija njegove misli dovoljan je povod za razgovor.

NEDJELJA: Prošla godina obilovala je promjenama na političkom, ekonomskom itd. tkivu Jugoslavije.

JANJIĆ: U, stvari, ništa se nije dogodilo. Moglo bi i tako da se kaže. Dogodili su se neki sitniji događaji. Ali nekog ozbiljnog zbivanja nema. Na neki način, samo je nastavljeno ono što se zbivalo prethodne godine. Raspao se 14. kongres komunista. Samo je slučajnost što je on održan u januaru. Njegov raspad je svakom bio jasan posle 20. sednice (CK SKJ). To je jedno. Zatim, dogodili su se izbori. I pobedio je ko je pobedio.

NEDJELJA: Kako ocjenjujete, recimo, rezultate demokratske vlasti u Sloveniji i Hrvatskoj, pošto su se tamo pobjedničke stranke već konstituisale?

JANJIĆ: Pošto su se u ostalim republikama izbori održali skoro, o njima se još ne može govoriti na taj način. Ali, recimo, mlada hrvatska demokracija je događaj godine. Rezultati hrvatske demokratije su, u stvari, nastavak zaokruživanja hrvatske državnosti. Odbrana državne svojine, u stvari društvene svojine kako se to još uvek zove, i koja ni u čemu još nije načeta. Pojačani nacionalni simboli, na šta je već ranije »igrala« i socijalistička vlast. Dakle, odbrana jedne teritorije i poretka. Stari poredak je odbranjen. Samo ovoga puta novim mehanizmima i novom legitimacijom.

NEDJELJA: Možete li pojasniti taj stav da je stari poredak odbranjen?

JANJIĆ: Kad kažem stari poredak, onda ne mislim samo na to što je povećan broj policajaca, ili recimo, pojačana politička kontrola, što je, recimo, odlika starog poretka. Ali, mislim na to što HDZ formira HINU, što je jedan zakasneli AGITPROP. Zatim, mislim na te ostavke, na pritiske na novinare, itd, što se radi i ovde, pod Mitevićem, a po nalogu Miloševića. Radi se, zapravo, o jednomlju. Samo što sad ideologija jednomlja nije socijalizam nego nacionalizam. Mislim, međutim, da bi se isto dogodilo i pod vlašću komunista. Savez komunista bio je nesposoban da se na bilo koji način reformiše jedino je mogao da se nastavi na nacionalne stranke i na nacionalne vode komuniste. Uostalom, i Kučan i Milošević su deca Saveza komunista. A komunisti su, zna se, rezervni nacionalisti. Sve današnje vode su na izvestan način deca SK. To je to, možda malo grubo rečeno, ali to je to.

Naravno, u oceni prošle godine tačnije je možda nešto drugo. Nastali su mnogi politički subjekti. Dobro je što je nastao i HDZ, i SDA, i SDS i SK-pokret za Jugoslaviju i stotine drugih stranaka. Drugo, nastale su nekakve nove institucije. Mi sada, prvi put u Jugoslaviji, probamo instituciju predsedničkog sistema. Istina, na nivou republika. Zatim, nastale su, odnosno zloupotrebjen je pojam nacionalnih veća za paradržavne organe. Nacionalna veća su, u stvari, nešto drugo. Nacionalna veća u svom izvornom značenju jesu institucije koje štite kolektivna prava etnosa. Ona štite ljudska prava, ali sada na nivou etnosa. Međutim, ona su kod nas ili paradržavni organi ili državni začeci.

I Kučan i Milošević su deca Saveza komunista, a komunisti su, zna se, rezervni nacionalisti.

Inflacija devalvira vrednost novca i vrednost ljudi. Devalvirani ljudi su onda pripadnici krda. Nekad i građanski rat može imati manje žrtava nego ovaj naš miran prelaz. Državni udar može izgledati kao miran demokratski potez, s tim što generali učestalije daju intervju i TV dnevnici sve više liče na izveštaje iz kasarni...

Dakle, moglo bi se reći da je nastao, što bi se reklo, politički pluralizam, što je dobro. Jer više niko ne može bez gledanja na druge da kaže ja predstavljam to i to. Dakle, pojavio se neki korektiv. Sem toga, ono što je dobro jeste što je ta godina donela neke naprsline na državnom socijalističkom tkivu, etatističkom tkivu jugoslovenskog društva i privrede. Recimo, samo u Srbiji nastalo je oko 25.000 privatnih preduzeća. To je strašan potencijal. Zatim, liberalizacija uvoza nije imala samo spoljne efekte punjenja izloga, itd. Ona je imala ulogu da kultiviše potrošača, da stvara lažne ili nove potrebe. Program reforme imao je tri ideje. Jedna od njih je ideja slobodnog tržišta i ekonomije. Na tome je puno urađeno. Uz sve barikade i ostalo, ako ništa mešovita svojina je priznata realnost. Zatim, nastali su značajni slojevi male privrede. Istina, najčešće u sferi brže zarade, ali ipak... Inostrana ulaganja jesu napustila državna preduzeća, ali ulaze preko privatnih. Napokon, i država je počela da razmišlja u nekim tržišnim kategorijama. Država sada govori o svom javnom dugu. Prvi put se ove godine raspravljalo o budžetu.

Inflacija počinje da se posmatra kao ekonomsko političko sredstvo. Ko hoće reformu, on je suzbija, jer mu ne odgovara masa. Ne odgovara mu doba pobune mase. Ko hoće nacionalizam, on hoće inflaciju. Inflacija devalvira vrednost novca i vrednost ljudi. Devalvirani ljudi su onda pripadnici krda. I zaista se može videti da su izbori u BiH ili u Srbiji, u stvari, druga strana inflacije. Pobedničke stranke su i tražile devalvaciju. Napadale su vladu upravo po liniji konvertibilnog dinara. Jer, ako moj rad košta, recimo, 4.200 dinara, i ako ja za te novce mogu da se osećam kao čovek, onda sam ja čovek u punom značenju te reči. A ako ja za tih 4.000 i nešto dinara ne mogu sebi ništa da priuštim i ako se osećam kao bednik, onda sam ja bednik. Mislim, inflacija je neverovatno sredstvo za psihološku degradaciju ljudi.

NEDJELJA: Mislite li da su izbori pokazali da je narod izabrao ovu »bijednu« varijantu?

JANJIĆ: Narod. Možda je i to '90. donela. Razbijanje iluzija o narodu. Događanje naroda je bilo u '89. godini. Događanje naroda je zaista bilo masovno učešće naroda na političkoj sceni koju su drugi dobro preparirali, i onda sve to iskoristili za sebe. A ti drugi su bili tadašnja vlast. E, sad, događanje naroda u '90. godini je nekad bilo i glasanje protiv vlasti. Kao, na primer, u Hrvatskoj. Tu se zaista radi o masovnom izlasku naroda i glasanju protiv vlasti.

Skeptičan sam prema kategoriji narod. Upravo inflacija, ili recimo, nacističke ideologije (nacističke ideologije su zahtevale emisiju novca). To je devalviranje svih nacionalnih vrednosti. Takve ideologije hoće da ljude nabiju u što veću masu, koju onda nazovu narod. Negde će ih nazvati narod, negde građani, kako kome treba. Ali bitno je da taj autonomni pojedinac ne može da se iskaže kao vrednost.

Godina '90. je, donela i taj problem autonomne vrednosti pojedinca. Ne govorim sad samo u glasačkom smislu. U Bosni su ljudi, recimo, 6 odsto glasova dali Nazifu Gljivi. To je jako veliki postotak. Za jednu po svemu autonomno očašenu poziciju. A, recimo taj procenat se podudara sa procentom koji su dobili kandidati reformskih snaga, npr. Ivan Đurić. To se jako podudara. Već osvojeni stari kolektiviteti (nacije) su se potvrdili, a novi kolektiviteti, koji tek treba da ih zamene, ne mogu da nastanu. Godina '90. je, dakle pokazala i to da se ljudi iz straha od inflacije, od osjećanja ugroženosti, sklanjaju u te šire kolektivitete.

Druga ideja reforme, da se Jugoslavija konstituiše kao neka otvorena sfera komunikacija, bila je u dobrom delu '90. ostvarena. I tek negde u vreme zaoštavanja izborne bitke, pogotovo u ovom istočnom delu, nastaju prekidi komunikacija. No, oni nisu efikasni. To što se, npr. u Srbiji, vlast zatvorila pred YUTELOM, vrlo je brzo nadoknađeno putem »Studija B« i časopisa »Vreme«. Tako da u Srbiji, koja se najviše branila, da tako kažem, ima najviše nezavisnih časopisa koji zarađuju na zabrani komunikacije. Verovatno će se slična stvar uskoro dogoditi i u Hrvatskoj.

NEDJELJA: Koji je stvarni značaj takve izolacije?

JANJIĆ: Po mom mišljenju, na taj način se dovršava jedan sistem koji je krenuo još '68. godine.

Ta godina je imala dva lica. Jedno je ono koje su imali Beograd i Sarajevo, a to je mladi studenti, pa za internacionalizam, pa za jednakost i ravnopravnost, za reformu itd., a drugo je lice bilo prištinsko-zagrebačko, koje je bilo nacionalističko. Ovo drugo lice se od tada ostvarivalo. Ali ono prvo lice, lice reforme, nije sasvim potisnuto. I upravo u strahu od tog lica koje u socijalnom tkivu postoji ideja o reformi došlo je do prekida komunikacija. Jer, ja mogu u istom informativnom prostoru da uporedim dva nacionalna programa, na primjer Raškovićev i Tuđmanov, na osnovu intervjua u kojima se iznose celoviti programi. Tuđman će, naravno, i dalje ubeđivati svoje sledbenike da je on u pravu. Rašković će isto to govoriti svojim sledbenicima. Ali, ona ogromna neodlučna masa koja se koleba, videće dosta toga sličnoga, počevši od izgleda tih ljudi, psihičke konstitucije, pa sve do ideja, vrlo uprošćenih ideja na koje i jedan i drugi igraju. Razlika je samo u prefiksu srpski, odnosno hrvatski. No, struktura je ista. I zato su komunikacije privremeno prekinute.

NEDJELJA: A kada privremenost prođe?

JANJIĆ: Onda se moraju praviti ustupci. Na jednoj strani devalvacija, a na drugoj prostor u sredstvima javnog informisanja. To je evidentno. Već se vidi drugačiji, bolji tretman drugih sredina i savezne vlade u sredstvima javnog informisanja u Beogradu.

I napokon, ta treća ideja, koja je i »najtanja«. Prošle godine reforma je najslabije zahvatila tzv. političku nadgradnju. Nažalost, to je ključ svega. Moglo bi se reći da su '90. preovladali pre svega oni koji tvrde da se nešto mora menjati. Uglavnom u korist konfederalizma. Nekima će se možda učiniti da, recimo, Srbija nije za to. Međutim, kad su u našem institutu rađena predizborna istraživanja, jedno od kontrolnih pitanja bilo je i sledeće: »Šta mislite o odnosu pojedinih stranaka prema Jugoslaviji?«. I u okviru tog pitanja za otepljenje Srbije od Jugoslavije izjasnilo se 21,2 odsto ispitanika. Bitno je to da nijedna stranka u Srbiji nije zastupala tu opciju u svom programu. Kada se taj procenat sabere sa procentom onih koji su se izjasnili za konfederaciju, dobije se više od 50. Ove podatke »Nedjelja« prva iznosi u javnost. Dakle, ne može se reći da Srbija stoji na pozicijama federacije.

Prema tome, '90. godina donela je pobedu konfederalnih elemenata. I to je ono što je važno, odnosno što ja vidim kao važno. Bez obzira na to što je dramatično.

NEDJELJA: Mislite da je načeta i iluzija o Jugoslaviji?

JANJIĆ: Da, naročito nakon izbora u Bosni, sem štoje napuštena iluzija o narodu, »pukla« je i iluzija o Jugoslaviji. Iluzija o bratstvu i jedinstvu. Kad sam sedam dana pred bh. izbore odlazio iz Sarajeva, ljudi su mi govorili u stilu »pa, ne mogu glasati ni za šta drugo do za jugoslovensku opciju, jer mi je žena Muslimanka, odnosno Hrvatica«, itd. Pokazalo se da je to lažno. Ljudi su iskazivali, verovatno, ono što su smatrali da tadašnja vlast od njih očekuje, a iskreno su se opredelili za ono što jesu i kako žive.

A to je da su sabijeni u nacionalne torove.

Dakle, ako je »pukla« iluzija o toj vrsti jugoslovenstva, o toj vrsti BiH, o toj vrsti bratstva i jedinstva, onda će se '91. nastaviti »pucanje« iluzija o događanju naroda, odnosno o samom narodu. Smatram da ta iluzija o narodu puca najviše u Srbiji.

Jer će se možda najpre ovdje pokazati kako je taj narod politički pocepan. Pokazaće se da je navodno politički homogen narod pocepan na najmanje nekoliko naroda: albanski, mađarski itd. A onda i svaki od njih unutar sebe. To se najbolje vidi u Vojvodini nakon izbora. Tu se pokazala nehomogenost naroda. Sem toga, većina stranaka se ne razlikuje ni u čemu od SPS. Višestranačje u Srbiji pitanje je liderskih ambicija. Ali postoji barem 10 odsto stranaka koje su dobile mali broj glasova, ali koje zastupaju drugačiju političku opciju.

NEDJELJA: Da li su reforma socijalizma i »nježna revolucija« takode iluzije koje će podijeliti sudbinu ovih prethodnih ili...?

JANJIĆ: Kada se posmatraju događaji u Istočnoj Evropi, onda delim mišljenje Stiva Vincenta. Tu postoje tri oznake. Prva je duboka kriza. Druga oznaka je opredeljenje za reformu. I treća je nenasilje. To je karakteristično za '89. i '90. Da li će to biti oznake i '91. godine, to je veliko pitanje. Mislim da ništa nije završeno, tek je počelo. Kao što u Jugoslaviji sve tek počinje sa izborima. Jer, Jugoslavija se muči sa reformama od 1965. godine. Ona se muči, ali ona ima -

možda malo grubo rečeno - Jugoslavija ima 15 do 20 godina prednosti nad Istočnom Evropom. Da bi, primerice, baltičke republike dostigle status koji su naše republike imale '63. da ne kažem '74. njima treba teških borbi barem još 10 do 15 godina. One se tek sada bore za samostalne privredne račune, da im ostane 50 odsto od onoga što zarade.

No, vratimo se kući. Sećam se te Markovićeve priče o novom socijalizmu. Ona je i tada bila protivrečna, ali je bila i iskrena.

Napokon, i Ante Marković je kao i svi mi rođen i odrastao u jednom sistemu. Treba obratiti pažnju na sadržaj te priče. On je još tada govorio da treba preći iz jednog sistema u drugi. Taj drugi on je nazvao novi socijalizam. Sad ga više i ne zove tako. Znači, ako je tada rekao da se radi o prelasku iz jednog sistema u drugi, a onaj je bio socijalistički, onda ovaj drugi to ne može biti. Bez obzira na to kako ga zvali.

Da li je iluzija prelazak mirnim putem?

Naravno, u nekom apsolutnom smislu, to nije moguće. Uostalom, mi već imamo žrtve, koje istina, svi zaboravljamo. Na Kosovu u Paraćinu, potom kad se saberu ljudi koji su stradali u stranačkim obračunima, dvojica u Srbiji, jedan u Makedoniji. Znači, mi već imamo i mrtve. A da ne kažem koliko ima povrijeđenih, a koliko psihički rastrojenih ljudi. Prema tome, žrtve su pale.

NEDJELJA: Znači, mislite da je odbrana starog sistema ipak funkcionisala, ali ne dovoljno dobro?

JANJIĆ: Ako se tako velike promene kao što je promena sistema odvijaju pretežno mimo, onda se kaže da je prelazak bio miran. To što strada nekoliko hiljada ljudi, to na kraju bude miran prelaz. I to što se u Engleskoj zvalo mirnom revolucijom, jer je bilo zabeleženo da je pala jedna kraljevska glava, ne znači da je sve bilo baš tako mimo. Jer, oni koji su poginuli pod kopitama, nisu važni.

S druge strane, postoji i varijanta građanskog rata. Ali, nekad građanski rat može imati manje žrtava nego ovaj naš miran prelaz. Ima građanskih ratova u kojima je poginulo 200 do 300 ljudi. Naravno, nije uopšte isključeno da se u Jugoslaviji '91. dogodi građanski rat. Uopšte, '91. definišem kao situaciju u kojoj se zatežu konopci. I nije isključeno da neki paranoik preseče konopac. I kad popadaju ovi koji tegle konopce, onda nastaje opšta tuča. Najverovatnije među njima. To se obično dešava u takvim natezanjima. Prema tome, mislim da je iluzija da je moguće rešiti jugo probleme mirnim putem. Sasvim je jasno da neki socijalni slojevi moraju da plate to što se društvo razvija u određenom pravcu. To se prije svega odnosi na srednje slojeve u smislu kvalifikacije, a koji dosta visoko kotiraju, zatim nekvalifikovane radnike koji su prilično dobro vrednovani kada se, recimo, upoređuju sa hirurzima, itd. Ti slojevi moraju da plate. Oni su žrtva. Tu postoje dvije varijante. Prva varijanta je ona »normalna«. To je varijanta kombinacije parlamentarnih sredstava i privrednog razvoja. Međutim, ona sigurno nosi ubrzano propadanje tih slojeva. I socijalne potrese i borbe, jer ti slojevi nisu zaštićeni sindikatima. Oni su glasali za svoje nacije, misleći da će na taj način biti zaštićeni. Međutim, tu nema zaštite. Druga varijanta je kombinacija državnih udara i reforme. To je tzv. turski model. U toj varijanti dolazi do laganog propadanja administracije koja se spušta za stepenicu niže i gubi većinu svojih socijalnih, materijalnih i drugih privilegija. U takvoj situaciji najviše dobija srednji sloj. Isti onaj koji je bio najviše pogođen događanjem naroda, kako bi se to u Srbiji zvalo, ili pobeda naciona, kako se to inače zove.

To je u stvari događanje srednjeg sloja i to u dva nivoa.

Prvi čine privatni vlasnici koji hoće da imaju političku moć, a drugi je onaj deo koji hoće da se pretvori u stvarnu političku klasu i da živi od toga što se bavi politikom, što vodi stranku, što vodi državu. Ova dva sloja sada nezadrživo osvajaju vodeće pozicije. Imam utisak da im odgovaraju svi modeli sem kineskog Tjenanmena (kojem je cilj da stvari vrati unatrag za tri-četiri godine).

NEDJELJA: Teza o tzv. turskom modelu, sve je prisutnija. Koje su njegove osnovne karakteristike?

JANJIĆ: To što se kod nas spominje, nije turska varijanta u potpunosti. Turski model se pojavljivao, recimo, u Poljskoj. Pre svega postigne se politički konsenzus koji je sada narušen. Postigne se, dakle, konsenzus o tome da li nam treba reforma. Pošto reformu i taj konsenzus narušavaju druge političke sile, snažni šovinizmi, terorizam itd. onda se oružana sila jednostavno

stavi u funkciju reforme. Ona neutrališe ekstreme. To uključuje hapšenje političara, zabranu nekih stranaka na određeno vreme, zabranu političke aktivnosti ili kontrolu političke aktivnosti. Ljudi misle da su vojni i državni udar jedno te isto. Državni udar može izgledati kao miran demokratski potez, s tim što generali učestalije daju intervjuje i TV dnevnicima sve više liče na izvještaje iz kasarni...

NEDJELJA: A gledaoci u uniformama...

JANJIĆ: Da. Ili, recimo, svi nose iste brkove kao u Iraku, ali hoću da kažem da se državni udar može izvesti i bez velike upotrebe sile, samo što će se ta sila i taj monopol s vremena na vreme pokazivati. I na taj način predupređivati one događaje koji bi ometali reformu. Sem toga, ta varijanta uvek pomalo usporava evropeizacija zemlje i tako taj prelazak čini podnošljivijim za šire slojeve. Međutim, u Jugoslaviji ta varijanta mora da računa sa drugom stvari. U Turskoj je to bio uglavnom socijalni problem. Generali su se pojavili sa onom čuvenom sabljom koja treba da raseče čir. Onaj ko to pokuša u Jugoslaviji, moraće da računa da gnoj ovde ima mnogo etničkih primesa. Prema tome, ne može to biti u potpunosti »turski model«. Kod nas bi se sila pre svega u toj varijanti i pojavila da eliminiše šovinističke, terorističke itd. tendencije.

Kineska varijanta je mnogo jednostavnija. Ona znači da se vojna sila opredeli za najjače pleme. Ako, uz to najjače pleme ima program koji se poklapa sa interesima vojne sile...

Na taj način stvara se prividni socijalni i drugi mir. A onda se razmišlja šta dalje.

NEDJELJA: I?

JANJIĆ: Mislim da je svako otvoreno igranje vojskom samo uvod u građanski rat, odnosno odgađanje građanskog rata. Zaista sam uveren da su kod nas podele već tako snažne da je i ta opcija u igri. Međutim, znaju se pravila upotrebe sile. To mora biti iznenadno, efikasno i kratkotrajno. A gledajte: samo da razoružate ove nepostojeće odrede oko Knina...to može da bude iznenadno, ali efikasno i kratkotrajno nikako. A da ne govorim o razoružavanju Albanaca, što je još od Rankovićevog doba pokušavano, a istorija kaže da su u Kraljevini Jugoslaviji isto pokušavali, pa ništa.

Mislim da je tok stvari u Jugoslaviji isključio mogućnost bilo kakvog čistog rešenja. Nema čistog parlamentarnog ni čistog vojnog rešenja, a pogotovo nema haosa i anarhije.

Jer se ovde anarhija uvek susreće sa istom takvom anarhijom kod drugih. To Bosna najbolje zna. U stvari, Bosnom se sad zbog toga i ne vlada.

NEDJELJA: Mislite da je to nova situacija za Bosnu?

JANJIĆ: Onakve BiH kakva je bila pre godinu dana više nema. A šta je sad, to mi tek treba da definišemo.

U krajnjem slučaju, činjenica je da je nekad postojala bh. vlast koja je mogla da hapsi ljude, čak i sadašnje vođe Bosne.

Dakle, postojala je ako ništa drugo, policija. I ne samo to. Uvek sam bio skeptik prema onoj teoriji koja se pojavila 70 ih godina o zajedništvu u Bosni i Bosni kao garantu jugoslovenog zajedništva. Danas se pokazalo da to nije tačno.

Ali je činjenica da su upravo 70. ih godina ta ideologija, i takvo postojanje BiH, doprinijeli da se srpsko-hrvatski sukobi rešavaju na relativno visokom nivou, u Karađorđevu, itd. a da ne dođe do direktne konfrontacije... A kako će biti sada, ne znam.